

Одеський національний університет
імені І. І. Мечникова

ОДЕСЬКА ЛІНГВІСТИЧНА ШКОЛА: ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

Колективна монографія

За загальною редакцією доктора філологічних наук,
професора Т. Ю. Ковалевської

Одеса
2024

УДК 81-11Одеса(477)

ББК 81.1Одеса я9

О 41

Колектив авторів:

доктори філологічних наук: Дружинець М. Л., Карпенко О. Ю., Кениз А. В., Ковалевська Т. Ю., Кондратенко Н. В., Кутуза Н. В., Неклесова В. Ю., Рева-Левшакова Л. В., Романченко А. П.; кандидати філологічних наук: Альбота С. М., Гриців Н. М., Дмитрієв С. В., Завальська Л. В., Ковальська Н. А., Лакомська І. В., Любецька В. В., Перхач Р.-Ю. Т., Поліщук С. С., Сікорська О. О., Стоянова Д. Ф., Ткаченко Г. В., Шаніна О. С.; кандидат педагогічних наук Шийка Ю. І.; ст. викладач Олексів Г. Д.; аспіранти: Івлєва С. М., Швець Ю. В.

Рецензенти:

Валюх З. О. – доктор філологічних наук, професор Київського національного лінгвістичного університету;

Олексенко В. П. – доктор філологічних наук, професор Херсонського державного університету;

Приходько Г. І. – доктор філологічних наук, професор Запорізького національного університету.

Рекомендовано до друку Вченою радою філологічного факультету
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова
(протокол № 10 від 16.05.2024 р.)

О 41 **Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями:** колект. моногр. / за заг. ред. Ковалевської Т. Ю. – Одеса: Видавець С.Л. Назарчук, 2024. – 244 с.

Черговий випуск колективної монографії присвячено результатам досліджень у різних ділянках української та інших слов'янських та романо-германських мов на рівні синхронії й діахронії, зокрема багатоаспектній реконструкції глибинної природи і функційних особливостей мови, дослідженню її специфіки у слов'янському і світовому комунікативному контексті, висвітленню новітніх напрямів сучасної лінгвістики, обґрунтуванню креативних підходів до наукової кваліфікації мовних виявів, а також інноваційним і традиційним технологіям навчання. У монографії представлено праці вчених Одеської лінгвістичної школи в широкому спектрі їхніх наукових інтересів, систематизовано актуальні напрями наукових пошуків та окреслено перспективи подальших досліджень.

Адресовано науковцям, аспірантам, студентам, усім, кого цікавить лінгвістична проблематика.

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	7
------------------------	----------

РОЗДІЛ 1.

СИСТЕМА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ В КОЛІ СУЧАСНИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ПАРАДИГМ	10
--	-----------

М. Л. Дружинець / M. L. Druzhynets

ОРФОВИМОВА: ПРОВІДНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПРОГРЕСИВНІ ЛІНІЇ РОЗВИТКУ	10
---	-----------

**UKRAINIAN ORAL SPEECH IN THE ORPHOEPIIC ASPECT:
MAIN ISSUES**

А. П. Романченко / A. P. Romanchenko

СИНОНІМІЯ Й ВАРІАНТНІСТЬ ОНІМІВ У ФРАЗЕОЛОГІЗМАХ ТА ПАРЕМІЯХ	19
---	-----------

**SYNONYMY AND VARIATION OF ONYMS
IN PHRASEOLOGICAL UNITS AND PROVERBS**

С. В. Дмитрієв / S.V. Dmytriev

ЕСЕ ТА ЙОГО РОЛЬ У ФОРМУВАННІ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ НУШ	27
--	-----------

**ESSAY AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE
COMPETTENCE IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL**

Н. А. Ковальська / N. A. Kovalska

СИНТАКСИЧНА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ НАУКОВОГО СТИЛЮ	34
--	-----------

**SYNTACTIC EXPRESSIVENESS
AS A COMPONENT OF SCIENTIFIC STYLE**

В. В. Любецька / V. V. Liubetska

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ КАРТИНИ СВІТУ У ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ І СЛУХАЧІВ	42
---	-----------

**FORMATION OF THE LANGUAGE PICTURE OF THE WORLD
IN FOREIGN STUDENTS AND LISTENERS**

С. С. Поліщук / S. S. Polishchuk

ЛЕКСИКА КОНОПЛЯРСТВА ЯК СКЛАДНИК СЛОВНИКА
ГОВІРОК СЕРЕДНЬОГО НАДБУЖЖЯ.....49

HEMP GROWING VOCABULARY AS A COMPONENT
OF THE DICTIONARY OF THE MIDDLE BUG AREA DIALECTS

О. О. Сікорська / O. O. Sikorska

СЕМАНТИЧНА ОСНОВА КАТЕГОРІЇ ПОТЕНЦІЙНОСТІ.....67

SEMANTIC FOUNDATION OF POTENTIALITY CATEGORY

О. С. Шаніна / O. S. Shanina

ПРОБЛЕМА ФУНКЦІОНУВАННЯ СУЧАСНОГО МЕДИЧНОГО
ДИСКУРСУ НА ЕТАПІ СИСТЕМНОГО ОПИТУВАННЯ75

THE PROBLEM OF FUNCTIONING OF MODERN MEDICAL
DISCOURSE AT THE STAGE OF SYSTEMATIC SURVEY

С. М. Івлева / S. M. Ivlieva

РОЗВИТОК ВОЄННОЇ ТЕРМІНОСИСТЕМИ
В КОНТЕКСТІ ІСТОРИЧНИХ ПОДІЙ
(НА ПРИКЛАДІ ДОБИ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА).....85

IMPACT OF HISTORICAL EVENTS ON THE FORMATION
OF MILITARY TERMINOLOGY DURING
THE COSSACK ERA IN UKRAINE (XVI-XVII CENTURIES)

О. Ю. Карпенко, V. Yu. Neklesova, G. V. Tkachenko /

О. Ю. Карпенко, В. Ю. Неклесова, Г. В. Ткаченко

REVERSE ASSOCIATIVE ONYMIC DICTIONARY
(THE DATA FROM 2006 AND 2021)95

ЗВОРОТНИЙ АСОЦІАТИВНИЙ ОНІМНИЙ СЛОВНИК
(ДАНІ ЗА 2006 ТА 2021 РОКИ)

R.-Yu. T. Perkhach, S. M. Albota / Р.-Ю. Т. Перхач, С. М. Альбота

TRANSLATION OF ENGLISH MEDICAL ABBREVIATIONS
INTO UKRAINIAN THROUGH ANTCONC128

ПЕРЕКЛАД АНГЛІЙСЬКИХ МЕДИЧНИХ СКОРОЧЕНЬ
НА УКРАЇНСЬКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ПРОГРАМИ ANTCONC

РОЗДІЛ 2.
ЛІНГВІСТИЧНІ ВИМИРИ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ141

Л. В. Рева-Левшакова / L. V. Reva-Lievshakova

МОВНІ ТАЄМНИЦІ І ХУДОЖНІ АКЦЕНТИ
В ОПОВІДАННЯХ В. ПІДМОГИЛЬНОГО141
LANGUAGE SECRETS AND ARTISTIC ACCENTS
IN THE STORIES OF V. PIDMOHYLNYI

**Н. М. Гриців, Ю. І. Шийка, Г. Д. Олексів /
N. M. Hrytsiv, Yu. I. Shyika, H. D. Oleksiv**

КІЛЬКІСНІ ПОКАЗНИКИ ЛЕКСИЧНОГО РІВНЯ РОМАНУ
ЕРНЕСТА ГЕМІНГВЕЯ «ФІЄСТА. І СОНЦЕ СХОДИТЬ»150
QUANTITATIVE CHARACTERISTICS OF THE LEXICAL LEVEL
OF THE NOVEL «FIESTA. AND SUN ALSO RISES»
BY ERNEST HEMINGWAY

Д. Ф. Стоянова / D. F. Stoianova

ПОШИРЕННЯ ТВОРІВ ІОАНИКІЯ ҐАЛЯТОВСЬКОГО
СЕРЕД ПІВДЕННИХ СЛОВ'ЯН:
МОВНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ САМУЇЛА БАКАЧИЧА.....159
SPREAD OF THE WORKS OF I. GALYATOVSKYI
AMONG THE SOUTHERN SLAVS: LANGUAGE FEATURES
OF THE TRANSLATION BY SAMUIL BAKACHYCH

Ю. В. Швець / Yu. V. Shvets

ЛІНГВОКУЛЬТУРОЛОГІЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНИХ
СКЛАДНИКІВ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ ІЗ ГУСТАТОРНИМИ МАРКЕРАМИ
(НА МАТЕРІАЛІ ЗРАЗКІВ УКРАЇНСЬКОЇ ХУДОЖНЬОЇ
ЛІТЕРАТУРИ 18 – 21 СТ.).....174
LINGUISTIC AND CULTURAL INTERPRETATION OF LINGUISTIC
COMPONENTS OF PHRASEOLOGICAL UNITS WITH GUSTATORY
MARKERS (ON THE BASIS OF SAMPLES OF UKRAINIAN FICTION
OF THE 18TH – 21ST CENTURIES)

РОЗДІЛ 3.
ЛІНГВІСТИЧНА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ СУГЕСТІЙНИХ ДИСКУРСІВ 188

А. В. Кениз / A. V. Kenyz

КОМУНІКАТИВНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ
ІНФОРМАЦІЙНИХ ВОЄН: АСПЕКТ ПАТОГЕННОСТІ..... 188
COMMUNICATIVE SPECIFICITY OF MODERN
INFORMATION WARFARE: PATHOGENICITY ASPECT

Т. Ю. Ковалевська / T. Yu. Kovalevska

ТЕХНОЛОГІЙНИЙ КОМПЛЕКС
НЕЙРОЛІНГВІСТИЧНОЇ КОРЕКЦІЇ 199
TECHNOLOGICAL COMPLEX
OF NEUROLINGUISTIC CORRECTION

Н. В. Кондратенко / N. V. Kondratenko

ЛІНГВІСТИЧНА ЕКСПЕРТИЗА ІЗ ВСТАНОВЛЕННЯ
МОВЛЕНЄВИХ АКТИВ ОБРАЗИ ЗА НАЦІОНАЛЬНОЮ ОЗНАКОЮ:
ЛЕКСИЧНІ МАРКЕРИ 210
ETHNONYMS AS MARKERS OF NEGATIVE EVALUATED
INFORMATION IN SEMANTIC-TEXTUAL LINGUISTIC EXPERTISE

Н. В. Кутуза / N. V. Kutuza

МЕДІАВІРУСНЕ ЗАРАЖЕННЯ ЯК ІНСТРУМЕНТ ІПСО:
МАНІПУЛЯЦІЇ У МЕРЕЖЕВОМУ ДИСКУРСІ 217
MEDIA VIRAL INFECTION AS A TOOL
OF PSYOPS MANIPULATION IN NETWORK DISCOURSE..... 225

Л. В. Завальська / L. V. Zavalska

ТРОЛІНГ В УКРАЇНСЬКОМУ ПРЕЗИДЕНТСЬКОМУ ДИСКУРСІ:
ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ ВИМІР 225
TROLLING IN THE UKRAINIAN PRESIDENTIAL DISCOURSE:
THE LINGUISTIC AND PRAGMATIC DIMENSION..... 232

І. В. Лакомська / I. V. Lakomska

ВПЛИВОВІ ОСОБЛИВОСТІ МЕДІЙНИХ НОВОТВОРІВ 233
INFLUENTIAL FEATURES OF MEDIA INNOVATIONS

ПЕРЕДМОВА

Черговий (десятий) випуск колективної монографії продовжує традиції, закладені в матеріалах попередніх видань: «Одеська лінгвістична школа: координати сучасних пошуків» (2014), «Одеська лінгвістична школа: інтеграція підходів» (2015, 2016), «Одеська лінгвістична школа: у просторах інтерпретацій» (2017), «Одеська лінгвістична школа: модерні парадигми» (2018), «Одеська лінгвістична школа: класичне і новітнє» (2019), «Одеська лінгвістична школа: кола реконструкцій» (2020), «Одеська лінгвістична школа: траєкторії досліджень» (2021), «Одеська лінгвістична школа: виміри сьогодення» (2023), високий науковий рівень яких відзначено провідними вченими України, що й спонукало представників Одеської лінгвістичної школи до подальшої систематизації та узагальнення результатів наукових здобутків. Представлена колективна праця «Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями», традиційно укладена на основі матеріалів Круглого столу, присвяченого Дню науки, містить розробки вчених філологічного факультету Одеського національного університету імені І. І. Мечникова – кафедр української мови та мовної підготовки іноземців, прикладної лінгвістики; факультету романо-германської філології – кафедри граматики англійської мови, кафедри лексикології та стилістики англійської мови; учених-лінгвістів інших ЗВО Одеси: Одеський національний медичний університет, Одеський національний економічний університет; мовознавців інших ЗВО України: Національний університет «Львівська політехніка», Київська академія прикладних мистецтв та ін. Представники вищеназваних закладів у своїх працях продовжують традиції Одеської лінгвістичної школи, закладені такими видатними постатями, як член-кореспондент НАН України доктор філологічних наук, професор Карпенко Ю. О., доктор філологічних наук, професор Бондар О. І., доктор філологічних наук, професор Бевзенко С. П., доктор філологічних наук, професор Бровченко Т. О., доктор філологічних наук, професор Нушикян Е. О., доктор філологічних наук, професор Смольська А. К., кандидат філологічних наук, доцент Москаленко А. А. та ін. У колективній монографії представлено ґрунтовні розробки вчених Одеської ономастичної школи, Одеської школи сугестивної лінгвістики, а також праці з діалектологічної проблематики, основи якої закладено доктором філологічних наук, професором, директором Інституту української мови НАН України, Почесним доктором Одеського національного університету імені І. І. Мечникова Гриценком П. Ю. Така багатогранність наукових напрямів сприяє не лише ознайомленню наукової спільноти з напрацюваннями вчених – представників Одеської лінгвіс-

тичної школи, а й загальній еволюції вітчизняного мовознавства, його інтеграції у світовий науковий простір.

Десятий випуск колективної монографії, як і попередні видання, має на меті узагальнення наукових досягнень представників Одеської лінгвістичної школи у всьому розмаїтті її наукових напрямів, системну презентацію наявних дослідницьких студійовань, розвиток сучасної методологічної бази опрацювання актуальних корпусів поліжанрового мовного матеріалу на ґрунті української та світової лінгвістичної науки. Так, у матеріалах колективної праці представлено ґрунтовні розробки, присвячені дидактичним проблемам, аналізу лексико-граматичної та стилістичної систем української, болгарської, англійської та інших світових мов; проблемам словотворення і діалектології; різновекторній інтерпретації художнього мовлення в його розмаїтих хронологічних і жанрових виявах; висвітлено актуальні питання когнітивної, комунікативної і соціолінгвістики, сугестивної і психолінгвістики, лінгвопрагматики, нейролінгвістичного програмування, дискурсології, політичної і медіалінгвістики тощо.

Колективна монографія складається з трьох розділів, об'єднаних спільною тематикою. Кожний розділ розпочинається фундаментальними працями вчених – докторів філологічних наук (відповідно за алфавітом), після яких представлено ґрунтовні розробки кандидатів філологічних наук і молодих науковців – викладачів та аспірантів.

Перший розділ «Система мови в колі сучасних дослідницьких парадигм» присвячено розгляду фундаментальних проблем класичних і новітніх напрямів мовознавства, зокрема ономастики, лексикології, стилістики, діалектології, лінгводидактики тощо. Так, розглянуто активні процеси в царині орфоєпії й лексико-семантичної системи сучасної української мови, запропоновано розгляд двох зворотно-онімних асоціативних словників як потужних методичних інструментів ономастичних досліджень, проаналізовано діалектне мовлення у різних локальних сегментах на матеріалі лексикографічних праць, досліджено мовні та мовленнєві особливості медичного дискурсу, теоретичні засади синтаксичної експресивізації наукового мовлення, представлено розробки з методики навчання іноземних студентів.

Другий розділ «Лінгвістичні виміри художнього тексту» містить розробки з теоретичних і практичних проблем функціонування мовних елементів у різножанрових площинах художніх творів: розглянуто загальнотеоретичні проблеми вивчення художнього тексту, його лінгвокультурологічні аспекти, здійснено ґрунтовний аналіз експресивно-емотивних засобів і категорій у структурі художнього дискурсу; виявлено актуальні ідіолектні особливості, психоментальні домінанти та базові концептосфери у творах таких українських класиків, як І. Котляревський, І. Нечуй-Левицький, У. Самчук, українського письменника розстріляного відродження В. Підмогильного; зарубіж-

них майстрів слова (Е. Гемінгвей), сучасних українських митців (Л. Дашвар). Також досліджено побутування українських творів у південнослов'янській рукописній традиції, зокрема зааналізовано мовні особливості перекладу Богородичних оповідань І. Галятовського, здійсненого Самуїлом Бакачичем.

Третій розділ «Лінгвістична інтерпретація сугестійних дискурсів» висвітлює актуальні напрями аналітичних реконструкцій сугестогенних дискурсів, серед яких на особливу увагу дослідників заслуговують публічний, медійний, рекламний, гіпнотичний, політичний у всьому спектрі їхніх семантико-граматичних і структурних складників. У статтях цього розділу схарактеризовано специфіку аналізованих дискурсів у проекції на теоретичні положення комунікативної і сугестивної лінгвістики, психо- та прагмалінгвістики, нейролінгвістичного програмування, дискурсології, лінгвосеміотики, лінгвоконцептології та ін., доведено наскрізну впливовість лінгвальних елементів (від просодичного рівня до синтаксичного) у відповідних дискурсивних сегментах, з'ясовано нейрофізіологічну і психолінгвістичну природу впливової експансії та її контекстуальну специфіку, запропоновано актуальні методи дослідження феномену комунікативного і вербального впливу, виявлено стратегії ефективної комунікації, що в цілому ілюструє основні тенденції розвитку Одеської школи сугестивної лінгвістики.

Колектив авторів монографії «Одеська лінгвістична школа: пріоритетні напрями» сподівається, що теоретичні узагальнення та практичні результати цієї праці прислужаться вченим-лінгвістам, вишівським викладачам української та інших світових мов, фахівцям із прикладної лінгвістики, соціальних комунікацій та допоможуть в укладанні навчальних підручників і посібників, розробці спеціальних курсів, праць лексикографічного характеру, що в цілому сприятиме оптимізації гуманітарної освіти в Україні та підготовці висококваліфікованих філологів.

Автори уклінно дякують високоповажним рецензентам монографії: докторові філологічних наук, професору Київського національного лінгвістичного університету Валюх Зої Орестівні; докторові філологічних наук, професору Херсонського державного університету Олексенкові Володимирі Павловичу; докторові філологічних наук, професору Запорізького національного університету Приходько Ганні Іллівні за підтримку ідей колективної монографії та цінні поради, надані в процесі її укладання.

S.V. Dmytriev,
*Odesa National I.I. Mechnikov University,
Department of Ukrainian
Language and Language Training for Foreigners*

ESSAY AND ITS ROLE IN THE FORMATION OF COMMUNICATIVE COMPETENCE IN THE NEW UKRAINIAN SCHOOL

This paper examines the adaptation of the essay genre into the framework of speech development exercises in middle and high school and its role in fostering the communicative competence paradigm among students in the New Ukrainian School. The study delves into the methodology of essay preparation, its structural and value components. It offers a classification of essays and outlines the requirements for different essay types, highlighting the essay's role in democratizing communicative competence among students in the New Ukrainian School.

Key words: essay, free writing, formal essay, communicative competence, competencies, competency-based approach, curriculum, speech development.

* * *

УДК 81'36+81'42

Н. А. Ковальська,
*канд. філол. наук, доц.,
Одеський національний економічний університет,
доцент кафедри мовної та психолого-педагогічної підготовки*

СИНТАКСИЧНА ЕКСПРЕСИВНІСТЬ ЯК КОМПОНЕНТ НАУКОВОГО СТИЛЮ

Статтю присвячено розгляду теоретичних засад синтаксичної експресивізації наукового мовлення. Охарактеризовано мовну своєрідність наукової комунікації. Розкрито сутність понять «експресивність» та «експресивний синтаксис». Висвітлено основні підходи до розгляду експресивного в синтаксисі.

Ключові слова: синтаксис, експресивність, експресивний синтаксис, наукове мовлення, наукова комунікація.

Постановка наукової проблеми та її актуальність. Сучасна лінгвістична парадигма характеризується антропоцентричним спрямуванням до-

сліджень, де мова розглядається як інструмент міжособистісної комунікації. Наука фокусується на соціальних, психологічних та прагматичних аспектах мовленнєвої поведінки особистості. У цій сфері актуальним залишається питання вивчення особливостей мовлення мовця з урахуванням його емоційного стану та комунікативних потреб. Це стосується й дослідження експресивності на рівні мовних структур, зокрема й синтаксичних.

Аналіз досліджень проблеми. У 60-х роках ХХ ст. завдяки дослідженню Ш. Баллі в лінгвістиці з'явився термін «експресивний синтаксис» на позначення окремих синтаксичних явищ писемного мовлення. Науковець визначає афективність (вплив, експресію) у мовленні як обов'язковий компонент будь-якого висловлення. Мовець може передавати свої емоції та ставлення не лише за допомогою слів, але й за допомогою інших засобів, таких як інтонація, міміка та мова тіла, навіть якщо сама структура речення не містить експресивних компонентів [4, с. 821].

Вивченню питань експресивного синтаксису присвятили свої розвідки такі відомі мовознавці як от: В. Г. Костомаров, Є. В. Ключев, О. П. Сковородников, С. Я. Єрмоленко, Е. М. Береговська, О. В. Александрова, Г. Я. Солганик, А. П. Загнітко, О. І. Чередниченко, О. А. Бельський, І. Р. Вихованець, В. Д. Шинкарук та ін. Так, системний характер експресивних мовних явищ, зокрема синтаксичних, досліджується в численних наукових працях І. Р. Вихованця, А. П. Загнітка, М. М. Кожині, О. О. Лаптевої, Н. Ю. Шведової та ін. Зокрема, вивченням мовних механізмів експресивності в синтаксисі з урахуванням їх структурно-семантичних і комунікативно-функціональних властивостей займалися О. А. Бельський, І. Р. Вихованець, С. І. Дорошенко, А. П. Загнітко, В. Д. Шинкарук, І. М. Сушинська. Вони розробили типологію експресивних висловлювань на основі їх семантичних характеристик та описали функціонально-семантичне поле експресивності як простір, де реалізується модальність волевиявлення.

Метою статті є теоретичне обґрунтування синтаксичної експресивності наукового мовлення. Зважаючи на мету дослідження, визначено ряд **завдань**: 1) охарактеризувати мовну своєрідність наукової комунікації; 2) розкрити сутність понять «експресивність» й «експресивний синтаксис»; 3) висвітлити основні підходи до розгляду експресивного в синтаксисі.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження. В рамках економічної сфери наукова комунікація слугує інструментом соціальної взаємодії, спрямованою на досягнення конкретних цілей, зокрема, поширення результатів наукових досліджень та інформації про зміни в економіці. Зважаючи на характер наукової комунікації, а саме мотиви й цілі її учасників, ми можемо говорити саме про диктальне спілкування як «тип комунікативної діяльності, яка пов'язана з певною предметною взаємодією людей і обслуговує різні форми їх соціальної діяльності» [11, с. 51].

У контексті наукової комунікації, де спостерігається певна віддаленість між автором та аудиторією, а також з огляду на специфічні комунікативні цілі (ілокуції), автор наукової статті, на нашу думку, в першу чергу використовує референтну, емотивну та метамовну функції мови. Вміння автора обирати адекватні мовні засоби для налагодження контакту з читачем, впливу на нього, надання чіткої інформації про досліджувані теми та, відповідно, переконання адресата в обґрунтованості й достовірності авторських поглядів демонструє його професіоналізм та важливість усвідомленого підходу до написання тексту.

Загальновідомо, що різноманіття функціональних стилів мови слугує відображенням динамічних процесів та змін, що відбуваються в різних сферах суспільної діяльності. М. М. Пилинський зазначає: «суспільні фактори наочно впливають на зміну частини літературних норм, на їхнє старіння й на появу нових нормативних реалізацій, а також визначають типи та інтенсивність цих змін. Темпи нормативних змін, однак, не збігаються повністю з темпами суспільного розвитку, а залежать ще й від ступеня виробленості літературної мови, давності та стійкості її літературних традицій» [9, с. 281].

Розвиток суспільної свідомості, соціальний прогрес та розширення сфер суспільної активності зумовлені не лише внутрішніми факторами, але й невинним плином часу, який діє як каталізатор та орієнтир цих процесів. Отже, внаслідок суспільних трансформацій функціональні стилі мови, які є продуктами певної сфери суспільного життя, зазнають модифікацій у своїй організації. Ці модифікації проявляються в розвитку, набутті та втраті певних характеристик залежно від часу та розвитку суспільства. Науковий стиль, як і інші функціональні стилі, не є винятком. Проте, незважаючи на зміни, його основними функціями залишаються інформативна та функція формування суспільної свідомості.

В основі найпростішої моделі комунікації лежить двосторонній обмін інформацією між двома учасниками. Їх кількість може коливатися від двох осіб до мільйонів. При цьому характер взаємодії може відрізнитися: адресат може бути активним учасником процесу, або ж адресант створює текст, орієнтуючись на уявного, ідеалізованого адресата. З огляду на це, як стверджує Г. Г. Почепцов, елементарний ланцюг комунікації в даному випадку не існує. Тому наукова комунікація передбачає мовну взаємодію автора з уявним адресатом. Успішність комунікативного акту залежить від вдало обраної та побудованої моделі цього адресата. [10, с. 107].

Науковий текст виконує специфічну комунікативну функцію в науковому дискурсі. Він є не просто засобом передачі інформації, але й інструментом формування наукових знань та ідей. Спілкування в рамках наукового дискурсу характеризується особливими стосунками між учасниками: нерівноправними, дистанційними та офіційними. Ці особливості зумовлюють використан-

ня специфічних форм мовлення, які ґрунтуються на ретельній підготовці та свідомому виборі засобів вираження.

Науковий стиль вирізняється унікальним набором специфічних характеристик, що виражаються на лексико-семантичному, фразеологічному та граматичному (зокрема, синтаксичному) рівнях. Власне мовні (сукупність мовних засобів) та позамовні (інтралінгвальні й екстралінгвальні) чинники визначають специфіку й функціональну спрямованість будь-якого функціонального стилю. До ключових рис наукового стилю належать: інформативність, понятійність, предметність, об'єктивність, логічна послідовність, узагальненість, однозначність, точність, лаконічність, доказовість, переконливість, аналіз, синтез, аргументація, пояснення причинно-наслідкових зв'язків та чіткі висновки. Ці риси визначають і підбір відповідних мовних засобів: абстрактну лексику, символи, численні терміни, схеми, таблиці, наукову фразеологію, цитати, покликання, однозначну загальноновживану лексику, безособові конструкції та безсуб'єктні речення [7, с. 284].

У сучасному мовленні чітко простежується відхід від шаблонних фраз, що обмежують експресивність. Натомість мовці прагнуть до чіткості та різноманіття, щоб зацікавити та вплинути на слухачів. Цього можна досягти завдяки емоційному та образному використанню мовних засобів, чітким оцінним судженням та ретельному оформленню висловлення, що слугують інструментами для досягнення певного емоційного ефекту.

Експресивність мови тісно пов'язана з контекстом спілкування, намірами мовця, очікуваннями слухача/читача, а також з мовним та немовним (соціальним) середовищем конкретного акту комунікації. Відповідно до цієї теорії мовні одиниці поділяються на системно-мовні носії експресивності та системно-нейтральні одиниці (слова та вислови), які самі по собі не мають експресивного значення. Проте, за певних умов, вони можуть виконувати цю функцію. Важливо зазначити, що створення експресивного мовлення та тексту залежить не від закладеного в мовній системі експресивного потенціалу одиниці відповідного рівня, а від особливостей конкретної комунікативної ситуації, передусім її контексту.

Наразі К. І. Войтенко на основі характеру мовних одиниць, що використовуються в комунікативному акті, та особливостей комунікативної ситуації, виділяє «чотири типи мовних одиниць, що реалізують експресивність: системно-мовні експресивні одиниці, носії внутрішньосистемної інгерентної, прагматичної експресивності, яка робить контекст експресивним; системно-нейтральні одиниці, вони отримують експресивність із контексту, реалізуються контекстуально і така експресивність називається адгерентною, синтагматичною; системно-мовні експресивні одиниці, які, використовуючись у нейтральному контексті, втрачають експресивності; системно-нейтральні

одиниці використовуються в нейтральному контексті і реалізують нульову експресивність» [2, с. 33–34].

Системний характер експресивних засобів робить їх незамінними для наукового тексту. Лексичні засоби, які традиційно вважаються ядром загальномовної системи експресивності, найкраще розкривають цю категорію. Однак, враховуючи специфіку наукового стилю та обмеження у вживанні емоційно-експресивної лексики відповідними нормами, саме синтаксичні засоби стають головним інструментом експресивізації наукового мовлення, посідаючи ключову позицію в його системі. Український мовознавець І. М. Кочан слушно зауважує: «важливою ознакою наукового стилю є його синтаксис» [5, с. 322].

На синтаксичному рівні виділяють низку ключових проблем, пов'язаних з експресією:

1. Співвідношення інтелектуальної та афективної сфер мови: Як співвідносяться між собою інтелектуальна (номінативна, інформаційна, раціональна, логічна) та емоційна сфери мови? Чи можна їх чітко розмежувати, чи вони тісно взаємопов'язані?
2. Природа афективної сфери: Чи належить афективна сфера мові чи мовленню? Чи є вона невід'ємною частиною мовної системи, чи формується лише в процесі мовлення?
3. Складники афективної сфери: Які компоненти складають афективну сферу? Чи можна чітко окреслити такі категорії, як експресивність, емоційність, образність, і як вони взаємодіють між собою? [1, с. 106–107].

В українському мовознавстві проблемам експресивного синтаксису як окремого напрямку синтаксичних досліджень присвячено розвідки С. Я. Ермоленко, А. П. Загнітка, Н. В. Гуйванюк та ін. Досліджуючи емоційний вплив синтаксичних структур, науковці використовують ряд співвідносних термінів, що описують емоційний аспект мови: афективність, експресивність, емоційність, оцінність, образність, стилістична забарвленість. Проте, саме поняття експресії є ключовим серед цих, так би мовити, підкатегорій. Використання експресивно забарвлених синтаксичних конструкцій в українській літературній мові є наслідком впливу розмовного синтаксису на писемне мовлення, про що стверджують дослідники: «для більшості експресивних синтаксичних конструкцій субстратом є усне мовлення» [1, с. 121].

Варто зазначити, що в сучасній лінгвістиці існують два підходи до розгляду експресивного в синтаксисі. Перший підхід пов'язаний із концепцією суб'єктивних форм синтаксису та ґрунтується на праці видатного мовознавця В. В. Виноградова, який виокремлює суб'єктивно-експресивні й об'єктивні форми синтаксису. Засобами експресивної образотворчості дослідник називає суб'єктивно-експресивні форми. Автор робив акцент на зв'язку цих

понять з невластне-прямою мовою («чужою») в оповідному стилі. Особливе значення серед засобів експресивного синтаксису він надає оригінальному прийому «зигзагоподібного – сполучникового або безсполучникового – руху на динаміці розповіді», який передбачає використання інверсивних та приєднувальних (відкритих або зрушених) конструкцій [6, с. 223].

Згідно з іншим підходом експресивне поєднано з поняттям суб'єктивної модальності. Експресивно-модальні (суб'єктивно-модальні, чи модально-експресивні) значення синтаксичних конструкцій, характерні переважно для розмовного синтаксису, представлено в дослідженнях Н. Ю. Шведової та ін. Проте експресивні мовні засоби не обмежуються лише усною мовою, а й присутні в писемних текстах, де автор прагне вплинути на читача. До таких текстів належать, в першу чергу, твори художнього та публіцистичного стилів, які містять елементи розмовного мовлення. Не позбавлене експресивності й наукове мовлення, де емоційний вплив на реципієнта досягається через повідомлення про результати досліджень, обґрунтування гіпотез, роз'яснення явищ та презентацію наукових даних.

Отже, дослідники по-різному трактують поняття синтаксичної експресивності. Одні пов'язують її з емоційною складовою мовлення та вольовими зусиллями мовця, розглядаючи як здатність синтаксичних конструкцій передавати емоції та посилювати експресивність мови. Представники іншої течії трактують синтаксичну експресивність як властивість синтаксичних структур, що розширює прагматичний потенціал висловлювань завдяки лексичним значенням елементів, які входять до цих структур. Зміна функціонального значення або перестановка смислових акцентів у реченні часто слугують інструментами експресивності синтаксичних одиниць. Мовні механізми експресії, з іншого боку, тісно пов'язані з людським фактором, а стилістичні прийоми та фігури мови відповідають за техніку експресивного впливу.

Мовознавці мають різні погляди на те, що саме належить до експресивних синтаксичних засобів. Деякі дослідники, зокрема І. Гальперін, В. Масло-ва, Л. Мацько, О. Пономарів, вважають, що всі синтаксичні моделі побудови словосполучень та речень, а також прийоми їх організації, що використовуються мовцем для досягнення комунікативного задуму, є експресивними. Інші ж науковці (І. Арнольд, А. Береговська, А. Мороховський) обмежують експресивні засоби лише тими конструкціями, які відходять від стандартної логіки синтаксичної побудови, тобто тропами й фігурами поетичного синтаксису.

Досліджуючи сферу експресивного синтаксису, Н. Гуйванюк виділяє ряд ключових елементів, які впливають на емоційний вплив мови. До них належать естетично насичені висловлення, що характеризуються відхиленням від стандартної лінійної структури речення, а також різноманітні синтаксичні конструкції, такі як обірвані, сегментовані та парцельовані речення, еліipsis. Важливу роль відіграє й актуалізація мовних засобів, яка підкреслює авторський

задум. Додатковими інструментами експресивності слугують синтаксичний паралелізм, часте використання складних речень з парадоксальними або антитетичними відносинами, порівняльні конструкції, а також художні та нестандартні способи побудови висловлення. Лише завдяки вдалому стилістичному оформленню синтаксичні конструкції набувають експресивності [3, с. 269].

Н. Пасік стверджує, що експресивність властива всім синтаксичним фігурам, які, в основному, базуються на принципах симетрії, асиметрії або синтаксичного паралелізму [8, с. 269]. Цей спектр експресивних синтаксичних конструкцій може розширюватися завдяки їх трансформації в різних контекстах та залежно від задуму мовця, який свідомо впливає на аудиторію за допомогою моделювання речень.

Визначення статусу експресивної синтаксичної конструкції ґрунтується на двох ключових критеріях: прагматико-стилістичному та формальному. Прагматико-стилістичний критерій орієнтований на виразність та емоційний вплив конструкції, тоді як формальний критерій фокусується на наявності синтаксичного розчленування. Структурне вираження експресії полягає в переміщенні змістового центру конструкції на неочікувану позицію. Крім того, для визначення експресивних синтаксичних конструкцій як особливого прийому важливо враховувати форму мовлення та функціональні стилі сучасної української мови.

Мовна експресивність проявляється у всіх її сферах, виконуючи дві важливі функції: експресивну та емотивно-конотативну. Експресивна функція полягає у передачі емоційного забарвлення, емоційного стану та суб'єктивного ставлення мовця до предметів і явищ дійсності. Емотивно-конотативна функція наділяє слова та конструкції додатковим значенням, пов'язаним з емоційною оцінкою. Експресивність синтаксичної структури як семантичної категорії визначається мовною нормою, а як стилістичної категорії – виникає внаслідок порушення цієї норми. Порушення норми може мати структурний, семантичний або функціональний характер.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, можна зробити висновок, що останнім часом спостерігається підвищений інтерес до експресивного синтаксису, що супроводжується активним вивченням окремих синтаксичних структур, які здатні надавати повідомленню додаткову експресивність. Під експресивністю ми розуміємо властивість синтаксичних форм розширювати прагматичний потенціал висловлювання за межі, досягнуті лексичними елементами. Навіть за умови притаманних науковому стилю стандартизації, нейтральності, об'єктивності, інформативності та структурності, в ньому все ж таки простежуються елементи експресивності. Подальші дослідження передбачають детальний розгляд засобів синтаксичної експресивізації сучасного українського наукового дискурсу.

Література

1. *Вінтонів М. О., Вінтонів Т. М., Мала Ю. В.* Синтаксичні засоби експресивізації в українському політичному дискурсі. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2018. 336 с.
2. *Войтенко К.* Експресивність у лінгвістичних студіях. *Науковий вісник ХДУ. Серія «Лінгвістика»*. Херсон, 2013. С. 31–34.
3. *Гуйванюк Н.* Експресивний синтаксис: досягнення і проблеми. *Актуальні проблеми синтаксису*: міжнар. наук. конф., 19–21 жовт. 2006 р.: матеріали конф. Чернівці: Рута, 2006. С. 267–275.
4. *Загнітко А. П.* Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис. Донецьк: ТОВ «ВКФ «БАО», 2011. 992 с.
5. *Кочан І. М.* Лінгвістичний аналіз тексту : навчальний посібник. Київ : Знання, 2008. 423 с.
6. *Матвійчук О. М.* Експресивний синтаксис. *Сучасні напрямки досліджень міжкультурної комунікації та методики викладання іноземних мов* : Збірник наукових праць. С. 221-223. URL : <http://eprints.zu.edu.ua/5802/1/221-223.pdf>.
7. *Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М.* Стилїстика української мови : Підручник. Київ: Вища школа, 2003. 462 с.
8. *Пасік Н. М.* Лінгвістичний аналіз художнього тексту. Ніжин : НДПУ ім. Миколи Гоголя, 2003. 207 с.
9. *Пилинський М. М.* Мовна норма і стиль. Київ : Наукова думка, 1976. 288 с.
10. *Почепцов Г. Г.* Коммуникативные аспекты семантики. Київ : Вища школа, 1987. 131 с.
11. *Яшенкова О. В.* Основи теорії мовної комунікації : навч. посіб. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 312 с.

N. A. Kovalska,

Odessa National Economic University,

Department of Language and Psychological and Pedagogical Training

SYNTACTIC EXPRESSIVENESS AS A COMPONENT OF SCIENTIFIC STYLE

The article is devoted to the consideration of the theoretical foundations of syntactic expressiveness of scientific speech. The linguistic peculiarity of scientific communication is characterized. The essence of the concepts «expressiveness» and «expressive syntax» is revealed. The main approaches to the consideration of expressiveness in syntax are highlighted.

Key words: syntax, expressiveness, expressive syntax, scientific speech, scientific communication.